

УДК 347.12

Олег Олексійович Первомайський,*доцент кафедри цивільного права**Київського національного університету імені Тараса Шевченка,**старший науковий співробітник відділу приватного права**Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва**імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України,**кандидат юридичних наук***ДО ПИТАННЯ ПРО ЗДІЙСНЕННЯ ТА ВІДМОВУ
ВІД СУБ'ЄКТИВНОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА**

Згідно традиційних уявлень про поняття здійснення права під ним розуміється одна з форм реалізації права при якій суб'єкт використовує можливості, що надані йому юридичними нормами. Іншими формами реалізації права, що стосуються дій або бездіяльності самого учасника цивільних відносин, визнаються *дотримання та виконання*.

В дискусії стосовно різних форм реалізації права принципово важливим є питання визначення аспекту (суб'єктивного чи об'єктивного) подібного роду діяльності, оскільки важливим є встановлення вихідного судження стосовного того чи йдеться про здійснення особою належного їй суб'єктивного цивільного права, чи мається на увазі одна з форм реалізації норми права, що в значній кількості випадків пов'язане для конкретного суб'єкта не з використанням наданих йому юридичних можливостей, а з виконанням чи дотриманням ним певного суб'єктивного обов'язку.

Порівнюючи зміст понять суб'єктивного цивільного права та його здійснення слід підтримати висловлену у фаховій літературі думку стосовно того, що цінність та сенс будь-якого суб'єктивного цивільного права полягає не в самому його існуванні, а можливості здійснення цього права. Тобто, набуте учасником цивільних відносин суб'єктивне цивільне право обов'язково має бути потенційно здійсненим, оскільки в протилежному випадку руйнується зміст суб'єктивного права як можливої поведінки суб'єкта якому це право належить.

З врахуванням чого, одним з основних завдань з удосконалення вітчизняного цивільного та іншого законодавства й практики його застосування, пов'язане зі створенням ефективного правового механізму регулювання відносин зі здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав учасників цивільних відносин.

Легальним підґрунтям в розумінні поняття здійснення суб'єктивного цивільного права є, в першу чергу, положення ст. 12 ЦК України та додатково норми ст. 13 цього ж закону, що, визначаючи межі здійснення цих прав, так чи інакше впливають й на тлумачення поняття здійснення права. Водночас, коли йдеться, наприклад, про здійснення такого суб'єктивного права як право власності то додатковим легальним підґрунтям в його розумінні, безперечно, будуть положення ст. 319, 320 ЦК та ст. 358, 369 ЦК якщо йдеться про регулювання відносин спільної власності.

Аналізуючи поняття здійснення права, фахівці виокремлюють різні форми поведінки володільців відповідних прав, стверджуючи, що здійснення суб'єктивного цивільного права може полягати як у вчиненні активних дій, так і в пасивних діях володільця прав. Останнє твердження, на наше переконання, потребує певного уточнення, оскільки пасивна поведінка суб'єкта може бути кваліфікована як *нездійснення* особою свого цивільного права. Тобто, твердження про можливість пасивного нездійснення особою свого права, потребує щонайменше додаткових пояснень в аспекті положень ч. 2 ст. 12 ЦК України.

При цьому принципово важливим є проведення розмежування, з одного боку – між пасивною поведінкою суб'єкта, що, як зазначено вище, може бути кваліфіковано як нездійснення особою своїх цивільних прав, з іншого – відмовою від суб'єктивного права (ч. 3 ст. 12 ЦК України).

Розуміння та тлумачення змісту поняття «відмова від права» тісно пов'язане з поняттями здійснення та нездійснення права, основні сутнісні ознаки яких зафіксовані в ч. 1, 2 ст. 12 ЦК України.

Власне, співвідношення понять «здійснення – нездійснення права» є черговим прикладом дихотомічного поділу будь-якого явища, що в повній мірі характеризує потенційно можливі варіанти поведінки особи, яка має право. З одного боку, така особа має змогу здійснити наявне в неї право в будь-який спосіб (формі тощо). З іншого боку, ця ж особа може й не здійснювати своє право, що відповідає сутності суб'єктивного права як міри можливої, а не обов'язкової поведінки.

Вважаємо, що відмова від права є одним з способів (форм) здійснення суб'єктивного цивільного права. Навпаки, стверджувати про те, що особа може здійснити відмову від права шляхом його (права) нездійснення досить проблематично, оскільки в таких ситуаціях йдеться радше про відмову не від права, а від його здійснення, що, звісно, не тотожно одне одному, так як нездійснення особою свого права, за загальним правилом, не припиняє суб'єктивного цивільного права (ч. 2 ст. 12 ЦК України) в той час як відмова від права має наслідком припинення самого права.

Слід відзначити, що ч. 3 ст. 12 ЦК України, встановлюючи загальні засади відмови від права як окремого способу (форми) здійснення суб'єктивного цивільного права, вказує на існування особливостей здійснення цього права в залежності від виду об'єкта (транспортні засоби, тварини тощо). Загалом аналогічні положення щодо наявності певних особливостей для відмови від права власності містить й ст. 347 ЦК України.

Однак, вказівка на існування особливостей для відмови від певних прав в залежності від об'єкта, безперечно є недостатньою в розумінні такого роду особливостей. З огляду на положення чинного законодавства та доктрину цивільного права можна стверджувати про існування й інших особливостей в здійсненні особою відмови від права, у т.ч. відмови від права власності тощо.

По-перше, згідно ч. 3 ст. 12 ЦК України можлива відмова лише від майнового права, в той час як стосовно немайнового права можливо вести мову лише про його нездійснення. По-друге, чинне законодавство закріплює неможливість відмови від окремих прав, найбільш відомим підтвердженням чого є юридична нікчемність відмови від права на судовий захист (звернення до суду). По-третє, особа, має змогу відмовитися від належних їй прав, й не може це здійснити, за загальним правилом, за іншу особу, яка повинна мати можливість вільно та на власний розсуд здійснювати належне їй суб'єктивне право, у тому числі, у такий спосіб як відмова від цього права. Нарешті, по-четверте, особа має право відмовитися від наявного в неї права. Необхідність наявності в особи права, як передумова для відмови від нього, обумовлює також те, що особа не може відмовитися від права без вказівки на його зміст, що в достатній мірі ідентифікує це право. Інакше, виникне ситуація, коли особа фактично буде відмовлятися не від конкретного права, а від самої можливості мати суб'єктивні цивільні права, що може бути визнано як правочин, що обмежує цивільну правоздатність.

Таким чином, є достатні підстави для ствердження про те, що вчинення особою такої дії як відмова від права обумовлено рядом особливостей (умов та обмежень).

Підсумовуючи наведене, можна дійти висновку про те, що поняття «відмова від права» може бути визнане одним зі способів (форм) «здійснення права», що має своїм наслідком припинення існування права в певної особи, однак на відміну від поняття «передання права» (ч. 4 ст. 12 ЦК України), оскільки це явище та поняття не пов'язані з одночасним виникнення такого ж права в іншого суб'єкта – правонаступника.

Одержано 27.04.2017

УДК 347.65

Олег Петрович Печений,

доцент кафедри цивільного права № 1

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРИРОДУ ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ЇЇ ВІДКРИТТЯ

Відкриття спадщини – це юридичний факт, що спричиняє динаміку спадкових правовідносин, як щодо спадкування за заповітом законом, так і за законом. В теорії спадкового права підкреслюється, що з відкриттям спадщини починається такий етап розвитку спадкового правовідношення, коли у всіх спадкоємців, які закликаються до спадкування, незалежно від їх волі виникає право на прийняття спадщини або ж відмову від її прийняття. Спадщина приймається шляхом подання спадкоємцями заяви нотаріусу про її прийняття. Подання такої заяви визнається законодавцем як загальний спосіб прийняття спадщини. За юридичною природою прийняття спадщини цим способом кваліфікується як односторонній правочин, у якому реалізується спадкове правовідношення. Можна сказати, що за загальним правилом спадщина приймається шляхом одностороннього правочину спадкоємця. Це саме стосується і відмови від прийняття спадщини. За юридичною природою відмова від спадщини – це односторонній розпорядчий правочин, спрямований на здійснення спадкових прав. Законодавство визначає чіткі вимоги щодо змісту цього правочину, вказуючи на його безумовний та беззастережний характер.

Подання заяви не єдиний спосіб прийняття спадщини, оскільки відповідно до ч. 3, 4 ст. 1268 ЦК певне коло спадкоємців визнаються такими, що прийняли спадщину (особи які проживали із спадкодавцем на час її відкриття, малолітні, неповнолітні, недієздатні та обмежено дієздатні особи). І тут виникає питання про правову природу прийняття спадщини у такий спосіб, зокрема у випадку спільного проживання із спадкодавцем на момент відкриття спадщини. Виходячи з того, що конструкція норми ч. 2 ст. 1268 ЦК визнає за певних обставин спадкоємця таким, що прийняв спадщину, можна визначити цей спосіб прийняття спадщини як *правову презумпцію* прийняття спадщини.

Зазначена презумпція є спростовною і певною мірою співвідноситься із закріпленою в цивільному законодавстві юридичною фікцією (ч. 5 ст. 1268 ЦК), в силу якої спадщина *вважається* такою, що належить спадкоємцеві з часу відкриття, незалежно від того, коли він її прийняв.

Прийняття спадщини пов'язане із часом і місцем її відкриття.

За загальним правилом, що міститься в ч. 1 ст. 1221 ЦК України, місцем відкриття спадщини є *останнє місце проживання* спадкодавця, визначене відповідно до ст. 29 ЦК України.